

तृतीय वर्ष कला
समाजशास्त्र अभ्यासपत्रिका क्र.७/८

नागरी समाजशास्त्र
(URBAN SOCIOLOGY)

डॉ. संजय देशमुख

कुलगुरु

मुंबई विद्यापीठ, मुंबई

डॉ. अंबुजा साळगांवकर

प्रभारी संचालक

दूर व मुक्त अध्ययन संस्था,
मुंबई विद्यापीठ, मुंबई

डॉ. धनेश्वर हरिचंदन

प्रभारी अभ्यास साहित्य

मुंबई विद्यापीठ, मुंबई

प्रकल्प समन्वयक	:	श्री. अनिल बनकर साहाय्यक प्राध्यापक आणि साहाय्यक संचालक दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई
संपादक	:	श्री.अशोक आर शेळके, व्याख्याता कला वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय शिवळे, ता.मुखाड, जि.ठाणे
समन्वयक व लेखक	:	श्री. संजय बोराडे, व्याख्याता सम्यक संकल्प महाविद्यालय, कल्याण, जि.ठाणे.
लेखक	:	श्रीमती छाया शिंदे, व्याख्याता सम्यक संकल्प महाविद्यालय, कल्याण, जि.ठाणे. श्री.भगवान लिहिणार, व्याख्याता कला, वाणिज्य, विज्ञान, महाविद्यालय, गोवेली, जि.ठाणे
		श्रीमती प्रतिभा भालेराव

तृतीय वर्ष करा-समाजशास्त्र अभ्यासपत्रिका क्र.७/८ नागरी समाजशास्त्र
(URBAN SOCIOLOGY) मार्च, २०१६

प्रकाशक : प्रभारी अभ्यास साहित्य
दूर व मुक्त अध्ययन संस्था,
मुंबई विद्यापीठ, मुंबई - ४०००९८.

अक्षरजुळणी :: श्री ग्राफिक सेंटर
२८, मंगल वाडी,
मुंबई - ४०० ००४

मुद्रण :

अनुक्रमणिका

क्रमांक	पाठाचे शिर्षक	पृष्ठ क्रमांक
१	नागरी समाजशास्त्राची ओळख नागरीकरणाच्या मुलभूत संकल्पना	०१
२	नागरी समाजशास्त्राचा विकास भाग २ नागरीकरणाचे सिध्दांत महत्त्वाचे मुद्दे	१७
३.	भारतीय नागरी समाजशास्त्राचा उदय, विकास आणि महत्त्व	२७
४	जात, कुटुंब, विधीची संरचना, स्त्री, व्यवसाय, श्रम बाजारपेठ आणि तंत्रज्ञान, उत्पादन संबंध	४५
५	भारतातील नागरी समाजशास्त्राचा इतिहास	८२
६	नगर वाढ, स्थलांतर, स्थलांतराची कारणे व प्रचंड शहरे	९५
७	नगर वाढीचे प्रकार	१०५
८	नागरीकरणाचे परिणाम	११५
९	झोपडपट्टी (SLUM)	१२५
१०	नागरी संस्कृती, फुरसत व नूतनीकरण	१३८
११	शहरी पर्यावरण, नागरी वाहतुक, पाणी टंचाई	१४५
१२	वायू आणि ध्वनी प्रदूषण	१६४
१३	शहरातील प्रशासन	१८३
१४	शहरी नियोजन अर्थ, व्याख्या, इतिहास, महत्त्वाचे मुद्दे, नगरातील प्रमुख समस्या, नगर विकासातील अडथळे	१९२
१५	नागरी सुधारणा, अशासकीय संघटना आणि सामाजिक चळवळी	२०४

नमुना प्रश्नपत्रिका
तृतीय वर्ष कला - समाजशास्त्र अभ्यासपत्रिका क्र. ८
नागरी समाजशास्त्र

- सूचना**
- १) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.
 - २) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

१. वर्ध आणि बर्गन यांचे नागरी समाजशास्त्रातील योगदान सविस्तर स्पष्ट करा.
२. मुंबई किंवा बेंगलोरच्या अनुषंगाने नागरी सामाजिक संरचनांच्या व्यष्टी अध्ययनाची चर्चा करा.
३. स्वातंत्र्योत्तर काळाचा विशेष उल्लेख करून शहराचा उदय आणि विकासाचे सविस्तर वर्णन करा.
४. स्थलांतराच्या प्रक्रियेचा विशेष उल्लेख करून विकसनशील देशात होत असलेल्या शहरीकरणाच्या प्रक्रियेचे विविध पैलू स्पष्ट करा.
५. बहुविध (ड्यूअलिस्टीक) कामगार व्यवस्था म्हणजे काय ते सांगून शहरातील बहुविध (ड्यूअलिस्टीक) कामगार व्यवस्थेच्या स्वरूपावर प्रकाश टाका.
६. झोपडपट्टीची व्याख्या करा. झोपडपट्टी वाढीमूळे शहरावर त्याचे कोणते परिणाम झाले आहेत ?
७. शहरवासीयांच्या सण-समारंभासंदर्भात बदललेल्या अभिवृत्ती स्पष्ट करा.
८. नागरी पर्यावरणात ध्वनि आणि हवा प्रदुषणाने निर्माण झालेल्या स्थितीवर प्रकाश टाका.
९. नगर नियोजन म्हणजे काय ? सध्यस्थितीतील समस्या सोडविण्यासाठी नियोजनाचा कसा उपयोग करता येईल ते सांगा.
१०. टिपा लिहा (कोणतेही दोन) :-
 - (अ) शहरवाद
 - (ब) जागतिक शहर
 - (क) शहरातील वहातूक (परिवहन)
 - (ड) शहरातील जल (पाणी) संघर्ष

Syllabus
T.Y.B.A. Paper VII-VIII
Urban Sociology

Objectives :

- a) This Paper attempts to acquaint students with the theories and concepts of urban sociology.
- b) It also aims to explore the issues concerning urban society in modern India.

1. Development of Urban Sociology (10 Lectures)

- Basic concepts in Urban Sociology. Urban Urbanism Urbanisation
- Traditional theories : wirth Burger, Park
- Contemporary Theories castell's David Harvey

2. Urban Sociology in India (10 Lectures)

- Development of Urban Sociology in India.
- Urban Social Structures
- Case Study of Bombay / Hyderabad / Bangalore

3. History of Urban Sociology in India. (10 Lectures)

- Ancient and Medieval Period
- Colonial Period
- Post - Independence Period.

4. Trends in Urban Growth (10 Lectures)

- Migration
- Megacity, Global City
- Suburbanisation, Satellite Cities
- Rural - Urban Fringe, - Periurbanisation

5. Issues of Urbanisation (10 Lectures)

- Dualistic Labour System
- Slums, Profile of an Indian Slum
- Urban Violence

6. Issues of Urban Environment (10 Lectures)

- Urban Transport
- Water Crisis
- Noise and air Pollution

7. Urban Culture, leisure and recreation (10 Lectures)

- Consumerism and leisure - time activities
- Festivals : Commercialisation, Secularisation Proliferation.
- Tourism

8. Urban Governance and Planning (15 Lectures)

- Five Year Plans
- Local Self - government MCGM, MMRDA

- Planning in Mumbai - Institutional, Arrangements and New Planning Process
- Urban Renewal and Conservation
- Civic Action N Go's and social Movements.

Reading List

- Bergill, E.E. : Urban Sociology (Mc Graw Hill Book Co. 1955)
- Bose Ashish : India's Urbanisation 1901-2001 (Tata McGraw Hill, N. Delhi)
- Castells Manuel : The Urban Question : A Marxist Approach (Edward Arnold)
- Desai, A. R. And Devidas Pillai, S: Slum and Urbanisation (Popular Prakashan Mumbai)
- Desai, A. R. and Devidas Pillai, S: Profile of an Indian Slum (University of Bombay)
- France Lyon : Transport and the Environment - An International Perspective
- A world conference of transport Research Society.
- Harris, John : Antimonies of Empowerment observations on civil Society Politics and urban Governance in India. (Economic and Political Weekly June 30, 2007)
- Kundu, A and Sarangi. N : "Migration; Employment Status and Poverty - An Analysis across Urban Centres" (Economic and Political Weekly, January 27, 2007)
- Lobo L & Das B : The Poor in the Slums of a western Indian city (Rawat 2001)
- Patel Sujata & Des Kushal : Urban Studies (Oxford University, Press 2006)
- Patel, Sujata & Thorne Alice : Bombay Metaphor for Modern India (Oxford University Press)
- Ramchandran, R. : Urbanisation and Urban Systems in India (Oxford University Press New Delhi)
- Sandhu, Ravinder Singh : Urbanisation in Indian - Sociological contribution (Sage Delhi.)
- Savage Mike, Warde Alan & Kevin : Urban Sociology, Capitalism and Modernity
- Sundaram PSA : Bombay, can It House It's Millions? (Clarion Books 1989)
- Tewari, V, Weinste, J & Prakasa Rao : Indian cities Ecological Perspectives (Concept Publishing Co. N. Delhi 1986)

